

АНАЛІЗ СТРУКТУРИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО КАПІТАЛУ ПІДПРИЄМСТВА

Досліджені структурні елементи інтелектуального капіталу, які безпосередньо пов'язані із процесом управління інтелектуальним капіталом підприємства.

The structural elements of intellectual capital, what direct-coupled with a process managements of enterprise an intellectual capital are investigated.

Ключові слова: інтелектуальний капітал, структура інтелектуального капіталу, людський капітал, організаційний (структурний) капітал, споживчий капітал.

Постановка проблеми

Сучасні тенденції розвитку світової економіки привели до зміни способу створення конкурентноздатного продукту. Знання стали одним з основних факторів створення нової вартості. Ці знання проявляються у навичках і вміннях людей і закріплюються у вигляді організаційної культури, бренду, патентів, ліцензій, організаційних структур, тобто у вигляді інтелектуального капіталу (ІК). Управління ІК дає можливість збільшити вартість та результативність ІК і бізнесу в цілому. Тому при розгляді ІК як об'єкту управління необхідно розглянути його складові частини. Питання структури інтелектуального капіталу є дискусійним і недостатньо висвітленим в економічній літературі. Саме тому категорія інтелектуальний капітал, як об'єкт управління на підприємстві, вимагає додаткових досліджень та розуміння структурних елементів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Досить неоднозначним є питання визначення складових елементів категорії інтелектуальний капітал у роботах вчених. Даним питанням займалися та вивчали у своїх працях такі учені: Т. Стюарт, Е. Брукінг [11], Л. Едвінсон [7], М. Мелоун [7], Б. Леонт'єв [1], О. Кендюхов [5], Н. Маркова [3] та ін., які демонструють розбіжність поглядів на структуру ІК.

Постановка завдання

Метою статті є спроба дослідити структурні елементи інтелектуального капіталу підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження

Дане дослідження розпочнемо зі слів Б. Б. Леонт'єва [1, с. 120]: «Будь-яке підприємство... реально володіє трьома видами капіталу: фінансовим, фізичним і інтелектуальним... До того ж кожен з трьох капіталів поділяється на власний і залучений... Така структура капіталу повинна корінним чином змінити менеджмент в бік його психологізації, соціологізації і фізіологізації. В першу чергу міняються пріоритети в системі управління на користь роботи з персоналом, з пошуку нових ідей і нарощенню унікальних інтелектуальних переваг фірми перед конкурентами».

Отже, капітал підприємства поділяється на такі види: фінансовий, матеріальний, інтелектуальний. І в системі управління відбуваються зміни на користь інтелектуального капіталу, використання якого надає конкурентні переваги підприємству.

Проте існує і інша точка зору. В.П. Пугачов [2] дотримується думки, що капітал будь-якого господарюючого суб'єкта можна поділити на такі види: фінансовий капітал (грошові кошти), фізичний капітал (споруди, машини, обладнання), людський та соціальний капітал. Проте дану думку спростовують у своїй роботі Гавкалова, Маркова [3, с. 46]: «В.П. Пугачов окремо не виділяє в структурі капіталу підприємства ІК, з чим не можна погодитись з урахуванням сучасних тенденцій інтелектуалізації та автоматизації праці».

Дійсно, особливе місце у структурі капіталу належить ІК.

У своїй роботі В. Свічкарь [4, с. 130-132] наголошує, що для забезпечення найбільш ефективного та гнучкого менеджменту інтелектуального капіталу слід урахувати категорію, сутність, характерні риси кожного окремого об'єкта, а також ступінь їх впливу на загальні результати підприємства.

Існує думка (Кендюхов [5, с. 46], Бутнік-Сіверський [6]), що при характеристиці структурних елементів ІК необхідно виділяти класифікаційні ознаки. Проте у даному дослідженні розглядається виділення складових елементів ІК підприємства згідно з функціональним змістом. Саме ця класифікаційна ознака є основною при здійсненні управління ІК підприємства.

Вчені демонструють неоднозначність поглядів щодо структури ІК. Саме на це вказують Гавкалова, Маркова [3, с. 50]: «У ході аналізу існуючих поглядів на виділення складових частин ІК було встановлено, що серед існуючих теоретико-методологічних розробок не існує єдиного структурованого підходу до використання понять, які відносяться до опису елементів ІК на підприємстві».

Л. Едвінсон і М. Мелоун [7] були першими, хто спробував систематизувати складові інтелектуального капіталу. У своїй структурі вони виділили такі категорії: «людський капітал» і «структурний капітал». Аналогічної думки дотримуються С. Вовканич [8, с. 45] і В. Олейко [9].

На їх думку, людський капітал (ЛК) являє собою сукупність знань, практичних навичок, творчих

здібностей службовців компанії, які застосовуються при виконанні її поточних завдань. Іншими його складовими є моральні цінності компанії, культура праці та загальний підхід до справи. ЛК, як вважають Едвінсон і Мелоун, не може бути власністю компанії.

До категорії «структурний капітал» вони включили технічне й програмне забезпечення, організаційну структуру, патенти, торгові марки та все те, що дозволяє працівникам компанії реалізувати свій виробничий потенціал. Крім того, структурний капітал містить стосунки, які склалися між компанією та її клієнтами (що у інших науковців виділяється у окремий клієнтський капітал). Ще однією ознакою структурного капіталу автори вважають те, що, на відміну від ЛК, він може бути власністю компанії, отже – і об'єктом купівлі-продажу [10, с. 37].

Російський дослідник у галузі ІК Б. Леонт'єв поділяє ІК на: людський, структурний і клієнтський капітали. В інтерпретації Б. Леонт'єва, «клієнтський капітал – це система капітальних, надійних, довгострокових, довірчих і взаємовигідних відносин підприємства зі своїми клієнтами, покупцями товару, яка склалася за час його роботи на ринку» [1, с. 114]. Клієнтський капітал містить: бренди, клієнтуру, фірмове найменування, прихильність до бренду, канали збуту, систему ділових зв'язків, ліцензійні договори, угоди, договори комерційної концесії та ін.

Отже, на відміну від Л. Едвінсона і М. Мелоуна, Б. Леонт'єв виділяє окремо клієнтський капітал.

Е. Брукінг вважає, що ІК – це термін для позначення нематеріальних активів, без яких компанія не може існувати. Складові частини ІК визначаються автором так: ринкові активи, інтелектуальна власність як актив, людські активи, інфраструктурні активи [11, с. 30-31].

За визначенням Е. Брукінг, ринкові активи - це потенціал, що забезпечується нематеріальними активами, які пов'язані з ринковими операціями, тобто це марочні найменування товарів, прихильність покупців до торгової марки, повторюваність угод, канали розподілу та ін. Інтелектуальна власність включає ноу-хау, торгові секрети, патенти та різноманітні авторські права. Під інфраструктурними активами вона розуміє технології, методи та процеси, що роблять працю підприємства взагалі можливою.

Можна помітити, що ринкові активи у Брукінг виступають як інша назва того ж таки клієнтського чи споживчого капіталу, а інфраструктурні активи – споживчого (організаційного) капіталу. Відмітимо, що Брукінг виділяє інтелектуальну власність (складову організаційного капіталу) у окрему складову, що є недоцільним при здійсненні управління ІК.

Теплова Т. [12, с. 3] зазначає «Під інтелектуальним капіталом розуміється широкий спектр ресурсів (або активів) компанії, котрі часто поділяють на чотири групи: людський, організаційний, клієнтський і інноваційний капітали».

До інноваційного капіталу відносяться: виконані науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи, проекти, перспективні розробки, експериментальні зразки, ноу-хау.

У даному випадку автор виділяє частину організаційного капіталу у інноваційний, що лише ускладнює структуру і процес управління ІК.

Вітчизняний вчений О. Кендюхов [5, с. 55] дав обґрунтовану класифікацію інтелектуального капіталу. За функціональним змістом він виділяє такі типи ІК.

Персоніфікований - пов'язані з роботою знання й уміння, творчі здібності, освіта, професійна кваліфікація, лояльність, ціннісні установки персоналу, психометричні характеристики.

Техніко-технологічний - винаходи, корисні моделі, промислові взірці, патенти, виробничі секрети (ноу-хау), права на дизайн.

Інфраструктурний - інформаційні технології, бази даних, організаційна структура, філософія управління, корпоративна культура, ділове співробітництво.

Клієнтський капітал - відносини з покупцями, контракти, портфель замовлень, франшизи, ліцензійні угоди.

Марочний капітал - торговельні марки, товарні знаки, корпоративна марка (ім'я), марки обслуговування.

Персоніфікований капітал можна ототожнити із ЛК. Інфраструктурний у поєднанні з марочним та техніко-технологічним становлять собою організаційний капітал.

О.В. Бервено [13], спираючись на роботи провідних науковців у галузі інтелектуалізації праці, особливо Е. Брукінг, зазначає, що до структури ІК варто включити нематеріальні активи підприємства та знаряддя інтелектуальної діяльності. У свою чергу, нематеріальні активи підприємства є сукупністю двох складових: інтелекту працівника та знакових форм відчуження інтелекту (статичної й динамічної інтелектуальної власності). Виділення ЛК не знайшло місця в її концепції. Знаряддя інтелектуальної діяльності за методологією О.В. Бервено можна ототожнити зі структурним капіталом. Незважаючи на спроби формалізувати уявлення про структуру ІК, ця концепція має деякі суперечності [3, с. 48].

На думку І. А. Іванюка [14], ІК є сукупністю таких складових: інтелектуального потенціалу (за попередньою класифікацією це ЛК), інтелектуальної власності або інтелектуальної активності (організаційний капітал), ринкових та інфраструктурних активів (клієнтський капітал).

Всеодно всі складові ІК у інтерпретації вчених зводяться до трьох основних. З цією думкою погоджується і Білоус Н. Б. [15, с. 180]: «Розмаїття розглянутих концепцій складу і структури

інтелектуального капіталу зводиться до трьох основних його складових: людський капітал; капітал відносин; структурний або організаційний капітал. Всі дослідники де факто або інтуїтивно погоджуються з такою структурою, вводячи свої терміни для ініціалізації складових структури і їх наповнення. Зміст цих термінів фактично ідентичний наведеним...» .

Саме тому за основу візьмемо структуру, яка відображена у стандартах ІФАС (Міжнародна федерація бухгалтерів). Ітелектуальний капітал поділяють на [16]: людський капітал (Human capital), капітал відносин (Customer or Relational capital), структурний капітал (Structural capital). Більшість науковців теж погоджуються із даною структурою, яка допомагає при оцінці ІК та моделюванні його управління і виділяють такі складові у структурі ІК:

1) людський (особистий) капітал – знання, навички, досвід, ноу-хау, творчі здібності, креативний спосіб мислення, моральні цінності, культура праці тощо. Це знання, що працівники «забирають» із собою, коли вони звільняються з підприємства [17];

2) організаційний (структурний) капітал – патенти, ліцензії, ноу-хау, програми, товарні знаки, промислові зразки, технічне й програмне забезпечення, організаційна структура, корпоративна культура тощо. Це знання, що залишаються усередині фірми [17];

3) споживчий (інтерфейсний, маркетинговий) капітал – включає зв'язки з економічними контрагентами (постачальниками, споживачами, посередниками, кредитно-фінансовими установами, органами влади та ін.), інформацію про економічних контрагентів, історію відносин з ними, торговельну марку (бренд) [17].

Наголосимо, що споживчий капітал відображає не лише відносини зі споживачами, а й з постачальниками, посередниками тощо.

Виходячи зі структури ІК, можна зрозуміти, яке обширне поняття ІК. На нашу думку, дана структура дозволяє більш детально аналізувати його складові, є досить повною та всеохоплюючою. Тобто, немає сенсу створювати розширену систему складових елементів ІК, адже визначена структура є всеохоплюючою. До того ж «такий поділ виявився на практиці зручний тим, що кожен з цих елементів може бути вимірний і пристосований для інвестицій» [18].

На розвиток попередньої тези наведемо ще одну. «Одним із найбільш суттєвих етапів управління інтелектуальним капіталом є його ідентифікація та оцінка вартості» [19, с. 112].

З попередніх висловлень можна зробити висновок, що дана структура дозволяє на практиці виміряти, оцінити складові ІК підприємства, що є основою для управління ІК. А більш розширена структура ІК є недоцільною для вирішення задач управління ІК, адже ускладнює процес виявлення, оцінки та ідентифікації елементів ІК.

Як зазначає Махомет Ю. В. [20], «Узагальнення підходів до сутності поняття «інтелектуальний капітал» та однозначне тлумачення його структури дозволить сформувати інтелектуальний капітал підприємства як чинник його розвитку, оптимізувати менеджмент, знизити ступінь ризику, підвищити обґрунтованість і оперативність управлінських рішень, спрямованих на забезпечення конкурентоспроможності і сталого розвитку».

Висновки і перспективи подальших досліджень

Отже, нами визначено місце ІК у структурі капіталу підприємства, проаналізовано підходи до структуризації ІК підприємства, визначено їх позитивні та негативні сторони, запропоновано підхід до аналізу структури ІК, який допомагає при вимірюванні та оцінці його елементів, а отже, полегшує і сприяє процесу управління ІК підприємства, а також охарактеризовано складові ІК підприємства. Наше дослідження дало нам можливість виділити структурні елементи ІК з точки зору управління ІК. Тому подальші наші дослідження будуть спрямовані на більш детальне вивчення механізму використання та управління ІК підприємства.

Література

1. Леонтьев Б. Цена интеллекта. Интеллектуальный капитал в российском би знесе / Б.Леонтьев. – М.: Издательский центр «Акционер», 2002. –200 с.
2. Пугачев В.П. Руководство персоналом организации: учебник по спец. «Менеджмент» / В.П. Пугачев. – М.: Аспект Пресс, 1999. – 278 с.
3. Гавкалова Н.Л. Формування та використання інтелектуального капіталу. Наукове видання / Н. Л. Гавкалова, Н. С. Маркова. – Харків: Вид-во. ХНЕУ, 2006. – 252 с.
4. Свічкар В.А. Основні напрями вдосконалення обліку і аудиту інтелектуального капіталу / В.А. Свічкар В.А. // Матеріали IV наук.-практ. конф. «Соціально-економічний розвиток України на початку XXI століття». – Полтава: ПІБ МНТУ, 2006. – С. 130-132.
5. Кендюхов О. В. Эффективное управление интеллектуальным капиталом: монография / О. В. Кендюхов, НАН України. – К.: Институт економіки промисловості; ДонУЕП, 2008. – 363 с.
6. Бутник-Сиверский А. Б. Интеллектуальный капитал: теоретический аспект / А.Б. Бутник-Сиверский // Интеллектуальный капитал. – 2002. - № 1. – С. 20-24.

7. Edvinsson, L. and Malone, M.S. (1997) Intellectual Capital: Realizing your Company's True Value by Finding Its Hidden Brainpower. – N. Y.: Harper Business, 1997.
8. Вовканич С. Социогуманистический контекст наукоёмкой экономики инновационного общества / С. Вовканич // Экономика Украины. – 2005. – № 3. – С. 42-48.
9. Олейко В. М. Методи та моделі вартісної оцінки інтелектуального капіталу суб'єктів господарювання: Автореф. дис. канд. екон. наук: 08.03.02 / НАН України. Ін-т екон. Прогнозування. – К., 2002. – 20 с.
10. Мойсеєнко І. П. Управління інтелектуальним потенціалом: монографія / І.П. Мойсеєнко. – Львів: Аверс, 2007. – 304 с.
11. Брукинг Э. Интеллектуальный капитал / Э.Брукинг; пер. с англ.; под. ред. Л. Н. Ковалик. – Спб.: Питер, 2001. – 288 с.
12. Теплова Т.В. Интеграция интеллектуального и финансового капитала в управлении компанией / Т.В. Теплова // Управление корпоративными финансами. – 2005. – № 6(12). – С. 2–13. Режим доступа: http://new.hse.ru/sites/infospace/podrazd/facul/facul_econ/keiff/DocLib3/Teplova/UKF_2005_6_intel_cap.pdf
13. Бервено О. В. Интеллектуальный капитал: экономический зміст і особливості формування в транзитивному суспільстві: Автореф. дис. канд. екон. Наук. – Харків: РІЗО Харківського національного університету, 2002. – 20 с.
14. Иванюк И. А. Воспроизводство интеллектуального капитала в современных маркетинг-системах: монография / И. А. Иванюк. – Волгоград: ВолгГТУ, 2003. – Режим доступа: http://www.cis2000.ru/publish/books/book_44/index.shtml
15. Білоус Н. Б. Структуризація інтелектуального капіталу підприємства / Н.Б. Білоус // Науковий вісник національного лісотехнічного університету України. – 2007. – Вип. 17.8. – С. 178-183.
16. IFAC. 1998. Measurement and Management of Intellectual Capital.
17. Ілляшенко С. Сутність, структура і методичні основи оцінки інтелектуального капіталу підприємства / С. Ілляшенко // Економіка України. – 2008. – № 11. – С. 16-26.
18. Бендиков М. А. Интеллектуальный капитал развивающейся фирмы: проблемы идентификации и измерения / М. А. Бендиков, Е. В. Джамай // Менеджмент в России и за рубежом. – 2001. – № 4. – С. 3-24. – Режим доступа: <http://www.cfin.ru/press/management/2001-4/01.shtml>
19. Коханський Томаш, Напрямки розвитку підприємств у XXI столітті: навч. посібник / Т. Коханський. – Луганськ: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2007. – 128 с.
20. Махомет Ю. В. Сутнісна характеристика та структура інтелектуального капіталу підприємства [Електронний ресурс]. – Режим доступа: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Ekpr/2009_25/mahomet.htm

Надійшла 07.10.2010

УДК 338

О. Ю. ТЮПИШЕВА

Національний авіаційний університет

МОНІТОРИНГ СТАНУ ПЕРСОНАЛУ ПІДПРИЄМСТВ ПАЛИВНО-ЕНЕРГЕТИЧНОГО КОМПЛЕКСУ Й ОЦІНКА ПОТРЕБ ЙОГО РОЗВИТКУ

В статті розглядається проблема створення моніторингу стану персоналу та представлено концепцію механізму розробки системи моніторингу стану персоналу, оцінки потреб його розвитку та ефективності впроваджених методів мотивації для підприємств паливно-енергетичного комплексу.

In article the problem of creation of monitoring of a condition of the personnel is considered and the concept of the mechanism of system engineering of monitoring of a condition of the personnel, an estimation of needs of its development and efficiency of the entered methods of motivation for the enterprises of a fuel and energy complex is presented.

Ключові слова: персонал, моніторинг, потреби, розвиток, стан персоналу.

Актуальність. Підприємства паливно-енергетичного комплексу є важливими складовими системи народного господарства, що забезпечують можливості діяльності промисловості, інфраструктури, соціальної сфери. Стійке ефективне функціонування підприємств паливно-енергетичного комплексу є підставою енергетичної безпеки країни та необхідними умовами для її економічного розвитку й збагачення промислового і науково-технічного потенціалу. Впровадження високих технологій та забезпечення конкурентноспроможного персоналу з необхідними компетенціями – це одна з актуальних проблем розвитку українських підприємств паливно-енергетичного комплексу. На даний період, внаслідок важкого періоду трансформації та наявності певних структурних дисбалансів у підготовці кадрів для промисловості, у тому числі для енергетичної, добувної та переробної галузей, спостерігається значний дефіцит висококваліфікованих робітників та інженерно-технічних спеціалістів [4, 7, 8, 9]. На підприємствах промисловості й паливно-енергетичного комплексу велика кількість працівників пенсійного й